

Historiografija u postmoderni: figurativnost diskurza

Retrospektivno razabirajući naslove i sadržajne sklopove zbornika, monografija, časopisa, znanstvenih skupova i akademskih kolegija u rasponu posljednjih desetak - petnaestak godina, da se formirati teza (i pretpostavljam, ne samo mog subjektivnog naboja) kako su antropološke teme u hrvatskom historiografskom diskurzu u evidentnom porastu. Štoviše, medijevistički i ranonovovjekovni disciplinarni rukavci kanonizirali su tematske i metodologijske akcente historijske antropologije, zamijenivši tim obzorom doprijašnje tumačenje hrvatske povijesti kroz djelovanje "znamenitih Hrvata". Pod utjecajem druge, treće i četvrte generacije francuske analističke škole prostor interesa hrvatskih povjesničara znatno se proširio. Dok su nekoć povjesničari u svojim radovima pod "ljudima" poimali "velike muževe", odnosno elite političke moći, bogatstva i kulture, vrijedne uspomene potomstva; sada je proširen pojam "čovjeka", i to vertikalno - od elite na šire slojeve, te horizontalno - od središta društvenog odlučivanja na brojne marginalne skupine.¹ Životi "malih ljudi", njihova svakodnevica, materijalni uvjeti stanovanja, prehranjivanja i odijevanja, zatim osjećaji, predodžbe i imaginarno (maštovite prezentacije zbilje)² samo su neka interesna područja kojima se priklanja glavina hrvatskih povjesničara. Da bi se nabrojani tematski spektar dodatno konkretizirao, dovoljno je navesti naslove historiografskih knjiga/tekstova što su ne tako davno izišle iz tiska: *Vjernice i nevjernice. Žene u svakodnevici Dubrovnika (1600 - 1815)* Slavice Stojan (Zagreb - Dubrovnik, 2003.), *Eudesa svetog Ivana Kapistrana* Stanka Andrića (Slavonski Brod - Osijek, 1999.), *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika* Gordana Ravančića (Zagreb, 2001.), *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: 1918. - 1941.* Suzane Leček (Zagreb - Slavonski Brod, 2003.) Zatim, temati "Dolična i nedolična svakodnevica : vizitacijski zapisi pulskoga biskupa Eleonora Pagella iz godine 1690." ili pak, "Vodnjanski pučki mikrokozmos između hereze i suživota" iz knjige Miroslava Bertoše *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli* (Zagreb, 2002.). U taj niz mogu se uvrstiti i neobjavljene monografije, napose magistarski radovi, kao što su: *Žena, obitelj, zajednica. Historijska antropologija renesansnog Dubrovnika* Valentine Gulin Zrnić (Zagreb, 1999.), *Komika svakodnevnice u atičkom epigramu Tamarie Tvrtković* (Zagreb, 2000.), *Obitelj u gradskim naseljima srednjovjekovne Slavonije*

¹ Gross, a1996,72.

² Podrobnije informacije o dijapazonu tematskih interesa u suvremenoj povijesnoj znanosti u radovima Mirjane Gross: "Mikrohistorija suprotnost ili dopuna makrohistorije", 1994, 18-35. i *Suvremena historiografija*, 2001, 257-265, 289-293, 313-321. V. i Bertoša, 2002, 283-296, 297-311, 391-392.

(13.-16. stoljeće) Marije Karbić (Zagreb, 2001.), *Slika drugog i pismo o sebi. Josip Rabatta (1661.-1731.) o Hrvatskoj i sebi* Sanje Lazanin (Zagreb, 2002.), *U potrazi za odmorom i blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih godina* Igora Dude (Zagreb, 2004.).

Kanonski autori/povjesničari svjetskog ugleda, koje danas hrvatski studenti povijesti i profesionalni povjesničari iz različitih institucijskih kanala čitaju, prevode, po tematskim i metodologijskim akcentima nasljeđuju i citatno reprezentiraju u svojim tekstualiziranim istraživanjima, mahom su rodonačelnici, predstavnici i sljedbenici francuske škole analista: Marc Bloch, Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Georges Duby itd. Indikativan je i uvelike apostrofirani svjetonazorski postav povjesničara u nas o neizbježnoj komunikaciji vlastite struke s drugim.

Sukladno s teorijama intertekstualnosti i proširenjem pojma književnost/tekst u praktikanata znanosti o književnosti, opće je prihvaćeno stajalište da su postulati različitih znanstvenih struka postmodernističke epohe iskustva interdisciplinarnosti. Tako je povijesna znanost u ophodnji ka drugim znanstvenim odsjecima začela prakticiranje novih metodoloških postupaka, proširujući ujedno predmete proučavanja.

Hrvatski su povjesničari tijekom druge polovice 20. stoljeća postupno napuštali rankeovski model istraživanja političke/događajne sfere prošle stvarnosti i počeli pokazivati interes ka naslijeđu Fernanda Braudela i druge generacije struje oko Anala (*Annales*), nositelja tzv. serijalne i/ili strukturalističke povijesti. To je ponajbolje vidljivo u tekstovima koji su nastajali; naime glavnina stranica popunjena je statističkim tablicama, postotnim računima i matematičkim formulacijama. Povjesničari su prigrlili metodološki koncept ekonomske i sociološke znanosti zanimajući se za procese "dugog trajanja", istraživanja npr. klime, biologije, demografije te stalnih, manje promjeni podložnih, ekonomskih i društvenih struktura prošlih razdoblja. Premda se i danas takvi modeli istraživanja prakticiraju, ipak je dominantnija zona povijesnih istraživanja koja se naslanjaju na antropološke, psihološke, lingvističke i književnoteorijske probleme, metode i predmete proučavanja. Strukturalistički projekt koji se istodobno javio u različitim humanističkim disciplinama, npr. teoriji književnosti, antropologiji, historiografiji, lingvistici itd., danas se kritizira zbog oveće krutosti, mehaničkog izlučivanja određenih obrazaca ili tema, zbog operiranja sa zgotovljenim, totalnim entitetima i strukturama. Polazeći od impersonalnih procesa strukturalisti su nudili verzije prošle stvarnosti na preciznim dokazima, oblikovanim većinom statističkim rječnikom te su inzistirajući na globalnim pojavama i kontinuitetima odvrćali od dijakronog smjera povijesne događajnice i njene, pokatkada zamršene mreže "fizičkih pojava". Strukturalistički Braudelov model *longue durée* nije mogao svojim tehničko-metodologijskim pretpostavkama zadovoljiti proučavanje novije povijesti obilježene konfliktnim događajima kao što su ratovi, revolucije, padovi državnih organizacija. Trostepena shema koju je ponudio Braudel postavila je fizički jedinstvenu regiju kao što je Sredozemlje u najpoželjniji predmet povijesnoznanstvenog istraživanja i usmjerila težište na evidentiranju konstanti. U korist intervala i poredbi zamagljivala se fluidnost, a čovjek biva zarobljenikom dugotrajnih struktura. "Masa" je proučavana na razini "dugog trajanja", npr. struktura svakodnevlja, dok su pokretačima određenih zbivanja kratkog, "individualnog" vremena percipirane elite ("veliki muževi").³

³ Hunt, 1986, 214. i Gross, 2001, 244-245, 250. Poradi vlastita neznanja o generičkim i teorijskim postamentima (hrvatske) marksističke historiografije, ovdje je ona isključena iz razmatranja. Nema sumnje, najutjecajniji model historiografskog istraživanja u hrvatskoj povijesnoznanstvenoj praksi od druge polovice 20. stoljeća naovamo, upravo je onaj marksistički pridijevan. Marksistička historiografija teško se može svesti na nekoliko opće vrijedećih načela kojim bi se obuhvatili britanski, francuski, njemački, hrvatski i drugi historiografski uraci jer

Jačanjem poststrukturalističkog programa u teoriji književnosti tijekom sedamdesetih godina 20. stoljeća, i u povijesnoj se znanosti izdvajaju orijentacije, ponajviše u zapadnoeuropskim sredinama, koje anticipiraju mikrohistorijska istraživanja o anonimnim "potrošačima", pripadnicima tzv. nijeme većine te time osporavaju predmetno područje tradicionalne (pozitivističke) historiografije što je čovjekovo djelovanje zapažala samo unutar političkih događaja i sustava. Ujedno se na mnogobrojnim mjestima u suvremenoj teoriji književnosti i kulture ističe sveza historiografije s književnosti u vidu naratološkog usredotočavanja na makrostrukturalna organizacijska načela pripovjednih tekstova, čime predmetom propitivanja bivaju i historiografski tekstovi kao žanrovske (figurativno-fikcionalne) i diskurzivne (ideologijske i retoričke) prakse.⁴ Problematizira se i odnos teksta i vremena kao objekata operativnih zahvata filološke i historiografske znanosti te mjesta razmjene njihovih metodoloških iskustava. Uočava se i tematska srodnost između historiografske metafikcije⁵ s antropološki usmjerenom historiografijom te s teorijskim historiografskim raspravama koje u horizont propitivanja postavljaju proces pretvaranja arhivske supstance o prošlom događaju u činjenice.

Važnim biva tematska inovacija u književnim i historiografskim tekstovima koja predstavlja nov način prikazivanja prošle stvarnosti iz perspektive ne-boraca, gubitnika i žrtava povijesti ("malih pripovjednih tekstova") čija svjedočanstva nisu elaborirana u službena izvješća pobjednika. Pored usredištenja na slabo, rubno, prešućeno, isključeno itd., uočava se važna usporednica između pripovjedačke instancije u književnoj i historiografskoj djelatnosti vezano uz pretvaranje fragmenata prošlosti u diskurzivnu cjelinu. Praksa je suvremenih romansijera da u svoje književne priče integriraju metateorijske sekvence o procesu tvorbe fikcijskog i historiografskog teksta, o odnosu označitelja (događaja) i iskazom uobličeneog označenog (povijesna činjenica) te da prikažu povijesnu zbilju iz ugla subverzivnih snaga koje su isključene iz javnih verzija povijesti.⁶ S druge strane, u suvremenim je historiografskim tekstovima izrijek o vlastitoj situaciji povjesničara na radu u arhivima nadišao stranice uvodnih napomena. Jedan je od anticipatora izražajne arhitektonike u pisanju o povijesti što otklanja od uobičajenog "trećeg glasa objektivnosti", Emmanuel Le Roy Ladurie. On je svoju interpretativnu i pripovjedačku ulogu prezentirao u knjizi *Carnival in Romans* (1979.) i to kao istraživač izvještavajući izvana o priči koju pripovijeda.⁷ Signiranje proizvođača historiografskog teksta, konfiguracija njegove svijesti i načela sintagmatskog povezivanja u historiografskom tekstu danas se učestalo problematiziraju u suvremenoj teoriji književnosti i kulture:

svaka nacionalna historiografija ovisi o svojoj tradiciji povijesnoznanstvenog mišljenja. Ipak, valja spomenuti da tematska privilegiranost na istraživanju ekonomskih struktura i promjena u prošlim vremenima povezuje marksističku historiografiju s "braudelovskom", premda Braudel i njegovi nastavljači odbacuju marksistički teorijski postav o ekonomiji kao glavnom pokretaču djelatnosti ljudi i razvoja društva. Više o toj tematskoj podudarnosti u: Hunt, 1986, 214, 221., Hunt, 2001, 29-32. i Gross, 2001, 256-257.

⁴ Biti 2000, 403-404.; Isti, 2000, 9-16, 17-31, 32-64, 90.

⁵ Pojam historiografske metafikcije iskovala je Linda Hutcheon u knjizi *Poetika postmodernizma: povijest, teorija, fikcija* (*A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*, New York & London: Routledge, 1988.) a označava varijantu postmodernističke proze koja se prelama kroz autoričin naslovni trokut povijesti, teorije i fikcije. Autoričina prvotna intencija bila je pojmom označiti "žanr" novopovijesnog romana anglofonske književnosti gdje se u fikciju instaliraju književni i povijesni tekstovi. v. Jukić, 2003: 128-129., te šesto poglavlje Hutcheonine knjige naslovljeno "Historicizing the Postmodern: The Problematicizing of History", 87-101.

⁶ Hutcheon, 2002, 37, 46-58. v. i Tatarin, 2002, 62-64

⁷ Hutcheon, 1988, 91.

“Povijesti kao da se više ne čitaju toliko radi upoznavanja prošle stvarnosti o kojoj govore pa niti radi razabiranja prešutnih pretpostavki zajednice koja ih je stvorila. Danas ih prije svega čitamo kao autoreferencijske strukture koje nas uvode u složen proces povjesničarevih što promišljenih što spontanih selektivnih odluka, a time u etičko - politički kompleks “središta”njihovih diskurza”⁸

Usidranje historiografije u postmodernističko ozračje otvara tako mnogobrojna pitanja oko stabilnosti oštre binarne opreke književnosti i historiografije i oko prirode normativa kojima je praksa povjesničara predodređena.

Sam generalizacijski opis postmodernističkih promjena u povijesnoznanstvenoj praksi trebao bi se bazirati na jedinicama rada, odnosno na historiografskim tekstovima koji su najbolji odraz mnogostrukih predmetnih interesa povjesničara kao i mnogolike mreže metodoloških svojstava. Polazeći od kriterija metodološke podloge teksteve implicitno ili eksplicitno uklopljene pod granu historijske antropologije bi se načelno dalo podvesti pod dva osnovna sloja.

Prvi bi zahvatio tekstove koji ilustriraju čovjekovu svakodnevnicu u određenom razdoblju, prostoru i društvu. Pažnja je na onome što se manje mijenja, na gotovo imobilnim pojavama, kao što su prehrambene navike, načini liječenja (narodna medicina), sveta i profana ljubav, obiteljski i bračni odnosi, igre u dokolici, čitalačke sposobnosti itd. Prilikom proučavanja takvih antropoloških tema povjesničari reguliraju izbor činjenične građe iz izvora pomoću sustava pojmova i kategorija, odnosno pomoću teorije. To znači primjenu ustaljene epohalne razdiobe prošlog vremena, dijakronijsku organizaciju činjenično-procesualna predmeta proučavanja na temelju koncepata uzročnosti, pokretačkih snaga, promjena i njihovih posljedica. Obuhvaćaju se periodi od pola do jedno stoljeće, te u složenijim, većinom u knjigu ukoričenim istraživanjima, i jedno epohalno razdoblje. Se-

⁸ Biti, 2000, 28. O govorniku povijesti - povjesničaru, odnosu *ja* i *mi* u historiografskoj pripovijesti i o ideološkim (ne)svjesnim pogonima koji povjesničare potiču na konkretnu istraživačku usmjerenost, u tekstu Nenada Ivića “Kritika kritičke historiografije: Ivan Lučić i Nada Klaić” (2003, 158-181.). Riječ je o složenoj, misaono teško prohodnoj, ali zadivljujuće inovativnoj analizi doduše napisanog i tradicijskog, ali ne i kritički ocijenjenog, hrvatskog historiografskog korpusa. Ivić iznosi kritiku na rad Nade Klaić *Povijest Hrvata u srednjem vijeku* (Zagreb 1990.) koji je i pod paskom nekih suvremenih povjesničara, npr. Nevena Budaka ocijenjena kao tekst pisan “u dosta tradicionalnom građanskom duhu”. (Budak, 1999, 464.) Suvremeni su institucijski pogoni hrvatske povijesne znanosti u Ivićevom okularu nimalo hvalevrijedne pozornosti jer su nedovršeni poslovi historiziranja historiografskih tekstova načinjenih u prethodnim paradigmatskim formacijama koje obilježuje političko nadziranje povijesnom strukom: “dovoljno je baciti pogled na programe studija povijesti na Zagrebačkom sveučilištu pa da se vidi kako je povijest znanosti od moguće uloge skeptičkog izazivača vladajućih stavova o problemima pretvorena u slugu tih stavova: povijest historiografije, ispisujući povijest discipline naročito prepariranim uzorima i junacima, isključuje skeptički dijalog o dometima pojedinih historiografskih djela, okultira njihovu vezu s tim istim uzorima i junacima te osuđuje sebe na ponavljanje odavno postavljenih problema. U stanovitom je smislu, nova, socijalna, multikulturalna ili bilo kakva druga povijest unutar hrvatske povijesne institucije nemoguća jer te nove perspektive na služe otvaranju novih problematika već cementiranju starih rješenja. Eak i kad je začinjena Braudelom, hrvatska srednjovjekovna povijest ostaje, uz zanemarljive razlike, gotovo istovjetna kao i prije njega što ne govori toliko o izuzetnoj oštroumnosti povjesničara koliko o njihovu odbijanju da novim perspektivama promijene predmet vlastitog istraživanja.” (N. Ivić, 2003, 169.) Moje uvodne konstatacije i navođenje autora iz domaće povijesnoznanstvene struke koji anticipiraju tematske i metodološke trendove dominantne danas u suvremenoj svjetskoj historiografskoj zajednici, u tome smislu idu ka opovrgavanju Ivićeve kritike. Ivić je po meni, trebao konkretizirati svoje tvrdnje navođenjem imena autora koji potkopavaju putove hrvatske historiografije prema novim trendovima istraživanja. Slažem se (a poradi toga i ova ekstenzivna bilješka) s Ivićem da je od presudne važnosti za historiografski ceh u Hrvatskoj provođenje historizacije napisanih historiografskih tekstova i teza iz prijašnjih razdoblja. (v. usp. Reakciju na Ivićevo “odašiljanje lavine kritičkih inektiva na adresu suvremene povijesne znanosti” sadržane u njegovom knjizi *Texus: Istraživanje o Amijanu Marcelinu* (Zagreb: Matica hrvatska, 2001.) u kritici (osvrtnu) te iste knjige iz pera Stanka Andrića “Amijan Marcelin i aporija povijesti”, 2003.)

lektivni manevar ponad prijeđene građe izvora možda je izričito obilježje ovakvih historiografskih analiza. Einjenica iz izvora oprimjeruje rekonstrukciju generalnog modela, tipa, dominantnog stila, kolektivnog svojstva. Kontradikcije i diskontinuiteti od onog utvrđenog kao dominantno, izdvajaju se u slučaju da su razmaci među činjeničnim supstancijama sve manji. Učestalo pojavljivanje nečeg novog nagoviješta prijelaz, a povjesničari tendiraju sintetiziranju i jednosmjernoj stratifikaciji pa i kotradikcijama nalaze prigodna objašnjenja putem rasporeda uzrok - posljedica.

Naspram prvog sloja koji se naslanja na objasnidbeni modus, putem kojeg se činjenične supstance iz izvora promatraju po udjelu ponovljivosti i time uprizoruju u strukture, drugi bi sloj činili radovi koji dijelom pripadaju prethodno objašnjenom historiografskom "žanru". Naime, analize su to temeljene na arhivskoj građi koja osvjetljava neka dramatična zbivanja viđena okom svjedoka ili sudionika. Srž je "žanra": vremenski kratak period, biografska implikacija u opisu života pojedinca i to uglavnom tzv. slabog subjekta, pripadnika marginalne skupine, događanje je zahvaćeno problemom - reagiranju sredine (nekog kolektiva) na akcije pojedinca i obrnutom procesu - reagiranja potonjeg na pritiske kolektiva. Birani pojedinac služi kao reprezentant "prosjeaka" epohe, zatim društvene skupine te je pokazatelj "neobičnosti", subverzije; njegov je život shematiziran kao jednadžba unutrašnje forme i vanjskih sila. Pristup time konačno predočava višestruku stratifikaciju glede promatranog subjekta; historiografija je to koja počiva na dijalektici djelovanja strukture (npr. svjetonazor vremenske epohe, društvene skupine) i strukture djelovanja (izabrani pojedinac/ci). Ono što još valja istaknuti jest to da današnji areal povijesnoznanstvene struke priznaje predmetu proučavanja istovrijednu obavijest bez obzira imao rad svojstvo mikro ili makro pristupa.⁹

Odvjetak historijske antropologije čini i povijest žena te je za razliku od ostalih istraživačkih orijentacija antropološki usmjerene povijesti, jedino ženska povijest posve nova. Proučava se udio žena u povijesti na svim životnim područjima; a posebno su rašireni interesi na istraživanju ženske prisutnost u obitelji, u društvu, njezin doprinos u kulturi kroz umjetničku djelatnost. Neizbježne poteškoće stvaraju se u praćenju novonastajućih koncepata u povijesnoj znanosti, jer se oni mijenjaju iz dana u dan. Tako su proučavatelji povijesti žena uvođenjem kategorije roda ("gender") suzbile potencijalne kritike poradi njihove isključive fokusiranosti na ženska iskustva u prošlosti.¹⁰ Rod se u suvremenim feminističkim raspravama, pod utjecajem Judith Butler ne tretira kao kategorija kojom se upisuje značenje na prethodno dani spol. Riječima te filozofkinje, rod označava "sam aparat proizvodnje kojim se ustanovljuju spolovi", to je "diskurzivno/kulturalno sredstvo kojim se "spolna priroda" ili "prirodni spol" proizvode i uspostavljaju kao "preddiskurzivni".¹¹ Odbacujući biološki determinizam ona predlaže performativno shvaćanje roda, ono koje rod poimlje konstrukcijom heteroseksualne matrice čiji su proizvođači muška središta moći. Ponavljanjem rodnih normi npr. tjelesnih gesti i pokreta proizvodi se neobična pojava "prirodnog spola" ili "prave žene", odnosno iluzija o stalnom rodnom jastvu. Naravno, njezina teorija nije u svih prihvaćena i izaziva kritiku zbog toga što teza o spolu kao kulturalnom konstruktom lančano povlači da je i priroda kulturalni proizvod.¹²

⁹ O metodološkim i tematskim implikacijama antropologije/etnologije na povijesnu znanost u Gross, a1996, 71-86. i Bertoša, 2002, 297-311. Mikrohistorijska pozornost na odnosu pojedinca i grupe za Georgesa Dubyja osnovica je proučavanju mentaliteta. Duby, 1970, 303-328. v. i Tatarin, 2002, 57-58, 62, 105.

¹⁰ Ograjšek, 2001, 21-25.; Gross, a1996, 84.; Gross, 2001, 343-349.

¹¹ Butler, 2000, 22.

¹² Gross, b1996, 152.

Nije samo opseg tematskih interesa povjesničara porastao, već je vidljiv i metodološki pomak u provedbi kritike izvora. Na tome se stupnju rada povjesničar suočava s činjenicom da mu je dostupan izvor iz prošlosti višestruko posredovan tekst koji ovisi o mediju, autoru, prvotnoj intenciji nastanka i cijelom spektru autorovih obrazovnih, kulturnih i ideoloških profila. Podatak iz izvora sredstvo je kojim se nastoji doprijeti do prošle stvarnosti, a valjani put do toga je pomna filološka analiza teksta. Povjesničari prigrljuju književnoznanstvenu praksu tzv. "pomnog čitanja" zadržavajući se na manjem broju tekstova - povijesnih izvora u kojima uviđaju kompleksnosti i kontradikcije, združenost fikcije i faksije, doslovne (kognitivne) i metaforičke uporabe jezika. Tekstualizirani izvor promatra se u svojoj višeslojnosti: navodi se što eksplicitno govori, kako to iskazuje, koje kontrakcije mogu postojati između njegove manifestne i latentne poruke. Tekst - izvor se također dovodi u svezu s drugim izvorima u istovrsnom i/ili različitom mediju te vremenu nastanka, pa se time odgonetava što izostaje u jednom, a što se nadograđuje u drugom. Književni znanstvenici razvili su tehnike čitanja "između redaka", odnosno dekodiranja narativne logike, a danas se metaknjiževnim tretmanom u pristupu neknjiževnom materijalu obilato služe i povjesničari. Kao što pojedini književni (fikcionalni) tekst participira u vremenu svoga nastanka, tako je i arhivski dokument kao što je dvorska kronika ili pak, "vita" (životopis sveca) žanrovski obilježen, svodljiv na prepoznatljive topose, figurativne konstrukcije i organizacijske obrasce u sklapanju kompozicije s početnim, središnjim, prijelaznim i završnim narativnim motivima.

Odbacilo se, isto tako, devetnaestoljetno privilegiranje tzv. "primarnih izvora" (pravni spisi, vladarske povelje i isprave, saborski zapisnici, ratna izvješća) i pomnije se obratila pozornost na one "sekundarne" (intimni dnevnici, kronike, književni (fikcionalni) tekstovi, pučke knjižice i kalendari, usmenoknjiževni oblici). Naširoko poznati teoretičar povijesti Hayden White opominje na retoričnost kao obilježje svih dokumenata na osnovi kojih povjesničar rekonstruira prošlost. On vidi primarnu zadaću povjesničara u tumačenju tekstova iz prošlosti i ta ga koncepcija povezuje s Dominickom LaCaprom. Obojica teoretičara zagovaraju implikacije književnokritičke prakse u heruističkom stupnju rada povjesničara, od lingvističke analize do dijaloškog pristupa interpretatora prema tekstu - izvoru u odgonetavanju njegovih ambivalentnih silnica i višestrukosti značenja (smisla). LaCapra drži da je zadatak povjesničara neprestano problematizirati svoje razumijevanje povijesnih vrela kao i poziciju s koje on sam progovara, osobne osviještenosti o ograničenosti, kako individualne tako i ograničenosti povijesnoznanstvene institucije što nameće pravila rada, disciplinira prezentacijski/pripovjedni iskaz.¹³

Govorenje o proširenju predmeta proučavanja i novim metodološkim pomacima u povijesnoj znanosti neizbježno uključuje osvrt na teorijsku refleksiju, stavove i konkretnu realizaciju prezentacijskog segmenta povjesničareva rada. U onom što se naziva završnim činom istraživanja, odnosno izvještaju (historiografskom tekstu), povjesničar oblikuje pripovjedni iskaz. Pričanje priča pokazuje se kao univerzalni način kojim muški i ženski kolektivi daju svijetu značenje i poredak. Historiografski, kao i mnogi drugi nefikcionalni tekstovi, očituju zajedničku karakteristiku s fikcionalnim tekstovima; a to je da se svi mogu tumačiti kao semantičke konstrukcije koje prikazuju izmjene nekog stanja stvari, prijelaze iz jednog stanja u drugo, aktere tih situacija i njihove radnje.¹⁴ Postmodernistički povici ponajviše od strane naratologa nastoje suziti razlike između književnog (fikcijskog) i historiografskog pripovjednog teksta. Polazna argumentacija koju ističu jesu zajednički

¹³ Biti, 2000, 27, 69-79.; LaCapra, 2003, 67-68, 75.

¹⁴ Wiener, 1998, 621.; Peleš, 1999, 10, 12-22.

korijeni, odnosno činjenica da su sve do kraja 18. stoljeća (kada nastupa osamostaljivanje osjetilne od umne spoznaje) i povijest i književnost oblici retoričkog prikazivanja stvarnosti koji nastaju u interakciji individualnog umijeća autora i njegova osobnog znanja.¹⁵

Povjesničari ni iz vlastitog tabora nisu lišeni kritičkih osvrta na epistemologiju. Ponovno se pojavljuju imena Haydena Whitea i Dominicka LaCapre. Zahtjevno je i nalaže podosta prostora osvrtanje na tezu prvog teoretičara o tropološkoj figuraciji historiografskog teksta kojom je izazvao silne reakcije među povijesnoznanstvenim djelatnicima koji njegova stajališta shvaćaju neprijateljskim i pogubnim. Ukratko, treba izdvojiti da White kritizira stare predrasude o “događajima koji kao da izvješćuju sami o sebi”, odnosno stav da nema razlike između zbiljskog slijeda događaja i njihova jezičnog prikazivanja.¹⁶ Drugi ne poriče postojanje konteksta izvan knjige, ali se suprotstavlja pokušajima da se povijesna zbilja reducira isključivo na njene bistvene (predtekstualne) značajke. Naspram jednodimenzionalnog čitanja teksta i konteksta, za LaCapru je status zbilje određen simboličkom ambivalentnošću pa on preporučuje pristup zbilji sa znanjem o trajnoj dinamici simboličkih značenja. S druge strane, zagovara čitanje tekstova (npr. onih arhiviranih) kada su oni shvaćeni kao “varijabilne uporabe jezika koji se prilagođavaju kontekstima - ili ih “upisuju” - na različite načine - načine koji onoga koji tumači tekstove angažiraju kao povjesničara i kao kritičara u dijalogu s prošlošću”. On naglasak stavlja na metodološkom ambigvitetu, na konceptu “dijaloškog povjesničara” koji djeluje unutar lingvističkih, filozofskih i historijskih struktura.¹⁷

Prema Whiteu prikladno je polazište za pisanje historiografskih tekstova pluralistička koncepcija: spoznaja da ne postoji jedno jedino točno gledište o bilo kojem predmetu proučavanja već mnogo točnih gledišta, od kojih svako zahtijeva vlastiti stil predočavanja.¹⁸ LaCapra zagovara alternativan, gotovo utopijski model povjesničara koji bi uzore trebao tražiti u pripovjednim strategijama romanopisaca pa bi time nadišao historiografske pripovjedne konvencije kao što su jedinstveno gledište, kronologija i sveznajući pripovjedač.¹⁹ Jedna od njegovih zamisli je karnevaleski povjesničar; onaj koji bi iskušao obrtanje konceptualnih kategorija i omogućio putem jezičnih obrata mijenjanje uobičajenih pretpostavki.²⁰

Pored američkog dvojca, u raspravama oko odnosa historiografije, jezika i književnosti značajno mjesto imaju i radovi francuskog povjesničara Michel de Certeaua. On eksplicira čimbenike koji utječu na oblikovanje historiografskog diskurza i naziva ih “elementima matematičke analize društva”; oni su sljedeći: sociopolitički kontekst, tehnička redukcija (unaprijed upisana u svakoj analitičkoj metodologiji) i stvarne posljedice koje ona polučuje na polju historiografije u ideologijskom i društvenom smislu.²¹ Važnim je i njegova opaska o postmodernističkom epistemološkom postavu što se usidrio u svijesti suvremenog povjesničara da svojim iskazom ne odgonetava istinu. Ono što de Certeau vidi kao obilježja današnjeg historiografskog diskurza jest legitimacijski čin povjesničara koji svojom apar-

¹⁵ Biti, 2000, 22.

¹⁶ Biti, 2000, 9-10.

¹⁷ Kramer, 2001, 176, 179-180.; LaCapra, 2003, 75. Vidi i kritiku na teorijske postulacije Whitea i LaCapre kod Mirjane Gross, 2001, 19, 334-337.

¹⁸ Kramer, 2001, 169. Peter Burke izriče da povjesničari sve više znaju da njihova djela ne odražavaju “što se doista dogodilo”, nego interpretiraju događaje iz određenog kuta. Zbog toga, tradicionalno pripovijedanje nije pogodno za takav način prikazivanja. Potrebno je da povjesničari potraže načine kako će upozoriti čitateljstvo kako ne znaju sve i kako nisu nepristrani. (Gross, 2001, 339).

¹⁹ LaCapra kritizira održavanje tehničkih konvencija u povijesnoznanstvenoj struci i to: jedinstva pripovjednog glasa, jedinstva između pripovjedačkog i autorskog glasa, strukture priče prema kronološkom redoslijedu i metodu periodizacije kojoj povjesničar ne daje teorijsku težinu. LaCapra, 2003, 67. i Kramer, 2001, 171.

²⁰ Kramer, 2001, 172-173.

turom za kritičko iščitavanje dokumenata briše greške iz priča o prošlosti: "Teritorij koji zahvaća stečen je dijagnosticiranjem pogrešnog."²²

Kako novoobjavljeni historiografski tekst potražuje prvobitne komentare od same struke, kritički se aparat ne bazira na figurativnim i tropologijskim konstrukcijama kojima je autor možda obrazložio neke povijesne situacije i procese. Držim da analiza historiografskog teksta zahtijeva osviještenog čitatelja s neophodnim znanjem i/ili iskustvom operativna postupka povjesničara na kritici izvora, te sa znanjem o shematiziranim modelima koji se primjenjuju u završnom činu rada, u prezentaciji istraživanja. Pri tome se govor o djelu ne treba zaustaviti na preispitivanju kauzaliteta oko istraživačkog pitanja i izložene argumentacije ili pak, dispozicije i finalnog objašnjenja. Razdioba poglavlja i njihova kompozicija, smještaj fusnotnog zapisa na stranicama ili pak, na kraju knjige, upis autoreferencijske niti povjesničara o istraživačkim etapama, o prijedenoj kritici izvora, o difuznim mjestima na koja je nailazio prilikom rada na izvorima ili konstruiranju značenja o spletu povijesnih činjenica - neka su obilježja koja historiografski tekst mogu prikazati kao participanta "uobičajene" prakse pisanja o povijesti ili pak, pronositelja novih strategijskih postupaka. Naravno, i takav bi kritički osvrt zanemario onaj osnovni razlog pisanja o povijesti, a taj je pričanje o biti prošlih događaja, iznošenje istine o prošlosti. Još je u Aristotela inaugurirana razlika između povijesti i pjesništva (književnosti) kao razlika između "onoga što se doista zbilo" i "onoga što je zamišljeno kao da se moglo zbiti".²³

Pri tome je važna suvremena pristupnica povijesnoznanstvenoj instituciji koju predstavljam formulacijom Nenada Ivića: "svako stoljeće i svako doba daju objektivnosti, biti, istini i prošlosti, drugačija, ni manje ni više vrijedna značenja", te još "povjesničari su shvatili da velik dio njihove istine ovisi o načinu na koji je iznose te da lavlji dio njihove popularnosti proizlazi iz napetosti čitanja".²⁴

Zdenka Janeković Römer ističe kako se "povijesna naracija ne može shvaćati kao golo formuliranje rezultata istraživanja, ali ni kao jedina dimenzija historiografije. Povijest kao disciplinu konstituiraju jednako i istraživački postupci i literarni iskaz".²⁵

Upravo bi s takvim znanjem i trebalo pristupiti historiografskom tekstu koji za cilj ima predstavljanje kognitivne spoznaje (istine) o prošloj stvarnosti, ali koji je i nužno komunikacijski događaj, podložen većem - manjem prijemu u i izvan struke. Taj fenomen prijemčivosti historiografskog teksta perspektira gledišta prema instanciji povjesničara te njegovim izražajnim i stilskim karakteristikama pisanja o povijesti.

Postmodernistički tip historiografskog diskurza (ili terminom "primijenjeni postmodernizam") naišao je na veliku recepciju i izvan povijesnoznanstvene struke, u bok uz književne *bestsellere*. Paradigmu postmodernističkoj povijesnoj pripovijesti postavio je Carlo Ginzburg svojim nenadmašnom pričom o životu mlinara Menocchia kojeg je inkvizicijski aparat Furlanije osudio na smrt zbog heretičnosti njegova učenja vjere. Ukoričena pod naslovom *Sir i crvi. Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća*, ta analiza umnogočemu historiografiju približava književnosti. Sljedeća dva teksta koja odražavaju isto svojstvo su *Nedolični čini. Život jedne lezbijske opatice u renesansnoj Italiji* Judith C. Brown i *Povratak Martina Guerrea* Natalie Zemon Davis. Te povijesne pripovijesti koncipirane su u istim parametrima: istodobno su i historiografski i biografski tekstovi jer pripovijedaju životnu priču jednog individualca, neobične osobe. Zanimljivo, u sva tri slučaja vremenski je zahvaćeno

²¹ Žužul, 2002, 57

²² Biti, 2000, 134. i Žužul, 2002, 54-55. Citirano prema Žužul, 2002, 54.

²³ Biti, 2000, 39.; Šporer, 2002, 263, 267.

²⁴ Ivić, 1989, 232, 233.

²⁵ Janeković Römer, 2000, 209.

razdoblje 16., a u *Nedoličnim činima* još i prva polovica 17. stoljeća - dakle, početak ranog novog vijeka. U slučaju Ginzburga i Brownove polazište rekonstrukciji života neobičnih osoba, mlinara Menocchia i opatice Benedette jesu sačuvani inkvizitorski izvještaji naslovljeni na ime institucije vlasti čijim represivnim mjerama bivaju pogođeni.

N. Zemon Davis poseže za rekonstrukcijom života Martina Guerrea koji je izbjivao od obiteljskog doma na dvanaest godina, a čije je mjesto uz suprugu Bertrande u zadnje četiri godine njegova izbjivanja popunio varalica Arnaud du Tilh koji je preuzeo njegov identitet. Mnogobrojni suvremenici prisustvovali su suđenju varalici, a o tome neobičnom slučaju, koji je odjeknuo iz Toulousea diljem Francuske, postoje mnogobrojni izvori (usmene predaje, književni tekstovi, sudski zapisi). Kao i C. Ginzburg te J. C. Brown, i N. Z. Davis suočava se s višestruko posredovanim tekstovima, podložnim filtriranjima, oblikovanih naknadnim varijantama. U tim trima povijesnim pripovijestima čitatelj može dokučiti neprekidno prisutnu svijest instancije povjesničara da je svaki izvor posredovan, a objedinjuje ih i upisivanje operativnih zahvata u ispitivanju izvora, otkrivanju povezanosti izvora sa zbivanjima, te utvrđivanju značenja. Tako Ginzburg koristi prostor jedne cjeline da bi referirao na prethodno iznijeto, cijelo poglavlje je namijenjeno autoreferenciji istraživačkog pothvata s pitanjima, utvrđenim analogijama i suprotstavljenostima među radnim hipotezama.

“Još se jednom stječe dojam da se nalazimo u slijepoj ulici. (...) Pošto smo tu pretpostavku odbacili, ispitivanje Menocchiove ekleziologije potaknulo je novu hipotezu ... Otklonivši i nju ..., predočio se problem (...) Nakon sudaranja o zidove tog labirinta, vratili smo se na polaznu točku ... Gotovo smo se vratili. (...)”²⁶

Tamo gdje izvori šute dolazi do izražaja mašta. Naime, svi troje vođeni željom da ispričaju priču donekle popunjavaju praznine a i progovaraju o svojim invencijama. N. Z. Davis zapisuje:

“Paradoksalno, što sam više ulazila u proces stvaranja filma, sve sam više htjela ići dalje od toga. Bila sam ponukana da kopam dublje po tome slučaju - da shvatim njegovu povijesnu bit. Pisanje za glumce, a ne za čitatelje postavilo je nova pitanja o motivacijama ljudi šesnaestog stoljeća, ... Osjećala sam kao da sam u vlastitom historijskom laboratoriju koji ne proizvodi dokaze već povijesne mogućnosti.”²⁷

Prethodeće scenarijsko iskustvo ostavilo je traga na formu povijesne pripovijesti Zemon Davisove jer je riječ o izrazito vizualnom tekstu, a fabula je čvrsto povezana sintaktička tvorba s izraženim početkom, sredinom i krajem, te zapletom i - po homersko - aristotelovskom uzorku priče - s prepoznavanjem.²⁸ Okosnicu pripovijesti čine tri lika: Martin Guerre, njegova supruga Bertrande i varalica Arnaud du Tilh koji je preuzeo Martinov identitet. Fabula se podrobno razvija prema kronološkom tijeku događaja uz opisne implikacije o aktantima - osoba koji su u središtu radnje. Pripovijest započinje početkom 16. stoljeća i prvotno se rekonstruira život Martina i njegove obitelji koja napušta francusku Baskiju te odlazi živjeti u Artigat, mjesto južno od Toulousea. Njihovo izmještanje povodom je za kontekstualiziranje vremensko - prostornih okvira. Autorica potanko opisuje različiti stil življenja seoske sredine koju je Martinova obitelj napustila i sredine u koju se doseljava. U središtu su autoričnih opisa različiti manifesti običajnog nasljeđivanja zemlje u obitelji te

²⁶ Ginzburg, 1989, 72-73. Usp. Bertošin osvrt na Ginzburgovu knjigu u Bertoša, 2002, 351-357, 369-371.

²⁷ Zemon Davis, 2001, 9-10, 22.

²⁸ Šporer, 2002, 263.

strategije oko ugovaranja ženidbe. Martinova ženidba povodom je za pripovijedanje o obitelji njegove supruge Bertrande de Rols, a isto se čini u "zapletu" kada varalica preuzima Martinovo mjesto u obiteljskoj kući, pri čemu se prvotno rekonstruira njegov prijašnji život kao Arnauda du Tilha. Biografski događajni slijed nadopunjuje se vremensko - prostornom freskom običajnih, svjetonazorskih, sudsko - pravnih i političkih determinanti. Primjere koje autorica upotrebljava radi pozicioniranja pojedinca u vremensko-prostorno-društveni kontekst pri tome, ne "slabe" osnovnu fabularnu liniju. Služe kao digresijski umeci, ne donose se u povelikom broju i time je sintaktička i semantička povezanost cjeline održana.

Autorica vrlo često tekstualizira svoju komentatorsku poziciju naspram izvora na koji ma bazira priču, pa tako kaže:

"Što je bilo s Bertrande de Rols? Je li znala da novi Martin nije onaj čovjek koji je napustio prije osam godina? Možda nije odmah kad je stigao sa svim tim "znakovima" i dokazima. No, uporna i časna Bertrande ne čini se ženom koju je mogao lako prevariti čak ni šarmer poput Pansettea." (str. 65)

ili

"Tko sam onda ja, možda se pitao Martin Guerre, ako drugi čovjek živi onaj život koji sam ostavio iza sebe, a upravo se spremaju da njega proglaše nasljednikom moga oca Sanxija, mužem moje žene i ocem moga sina? (kurziv - M. C.) Pravi Martin Guerre mogao se vratiti da preuzme svoj identitet, svoju osobnost, prije nego što bude prekasno." (str. 107)

Potonja sekvenca, kurzivom naznačena, neizravni je unutarnji monolog gdje se isprepliću obje instancije teksta: pripovjedača povjesničarke i njezina lika. Dalo bi se naći još podosta takvih primjera, a potvrda su autoričine slobodno izrečene želje za prodiranjem u svijest svojih aktera, za promatranjem zbivanja iz perspektive sudionika. To je odraz autoričina pribjegavanja ka mehanizmima karakterističnim za fiktionalnu jezičnu praksu (dopunjavanje, zamišljanje, preslagivanje, usklađivanje, stilizacija).²⁹

Slična pripovjedna tehnika korištena je i u povijesnoj pripovijesti *Nedolični čini* gdje su se na bezbroj mjesta razmnožile riječi "možda", "vjerojatno", "moglo bi biti", upravo zato što autorica svoju povijesnu radionicu označuje kao "plan mogućeg". Mnogostruke forme oglašavanja povjesničara - putem citata, parafraziranja, izravnim i indirektnim govorom junaka, zatim komentatorski i esejizirani iskaz autora - odlike su novih sintaktičkih postava u historiografskim tekstovima. Prostor za vlastiti govor, vlastitu subjektivnost i stil pokatkada se i problematizira.

C. Ginzburg je pripovijedanjem o Menocchiu morfološki pristupio sačuvanim mlinarevim iskazima kako bi pokazao da je njegov junak, seoski mlinar, individualna pojava ranonovovjekovne epohe i kako je u njemu dostupnim heterogenim tekstovima izradio je svoje religijske ideje čiji su korijeni još iz neodgonetljivih slojeva seljačke (narodne) tradicije, artikulacija narodnih vjerovanja i nejasnih seljačkih mitologija. J. C. Brown životnom je pričom o redovnici Benedetti pak, pokazala kako funkcionira mehanizam vlasti, kako je neobični pojedinac uglavljen u društvenu sredinu te je obratila pažnju na probleme oko tretmana lezbijstva u 16. i 17. stoljeću u Italiji.³⁰

²⁹ Tatarin, 2002, 14, 23-24, 104-105, 107, 116-118.

³⁰ Brown, 1990.; v. i Tatarin, 2002, 101-118.

Domišljanje prošlog ponad raspršene i fragmentirane činjenične supstancije obilježuje sva tri teksta. Stilizacija pri tome ne umanjuje interpretativni postupak koji počiva na povezivanju mikro i makro pristupa, pojedinca i kolektiva. Inovativne realizacije u postmodernističkom tipu historiografskog diskurza počivaju na stilskom sinkretizmu ovih tekstova. Kombinirani su kao historiografija-problem i historiografija-pripovijest, s podosta literarnih umetaka u opisnim rečenicama, u podastiranju dramski oblikovanih partija izlučenih iz arhivskog materijala. Interesom za "ono što se događalo u glavama njihovih junaka" neopterećeno ispituju granice povijesnoznanstvene discipline. Utoliko, pokazuju i imaginacijsku sposobnost svojih autora.

Literatura

- Andrić, 2003. Stanko Andrić, "Amijan Marcelin i aporija povijesti (Nenad Ivić, *Texus: Istraživanje o Amijanu Marcelinu*)" u *Zarez*, 99/27.2.2003.
- Bertoša, 2002. Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, Antibarbarus, Zagreb, 2002, 297-311.
- Biti, 2000. Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Biti, 2000. Vladimir Biti, *Strano tijelo pri/povijesti. Etičko-politička granica identiteta*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000.
- Brown, 1990. Judith Brown, *Nedolični čini. Život jedne lezbijske opatice u renesansnoj Italiji*, (prevela s engleskog Anja Picelj), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990.
- Budak, 1999. Neven Budak, "Anali u hrvatskoj historiografiji. Borba za modernizaciju povijesne znanosti" u *Zbornik Mirjane Gross*, , Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb 1999, 459-467.
- Butler, 2000. Judith Butler, *Nevolje s rodom. Feminizam i subverzija identiteta*, (prevela s engleskog Mirjana Paić Jurinić), Ženska infoteka, Zagreb, 2000.
- Zemon Davis, 2001. Natalie Zemon Davis *Povratak Martina Guerre*, (preveli s engleskog Andrea Felman i Miloš Đurđević), Konzor, Zagreb, 2001.
- Duby, 1970. Georges Duby, "Istorija mentaliteta" u *Treći program radio Beograda*, (preveo s francuskog Branko Jelić), Proleće/ 1970, 303-328.
- Ginzburg, 1989. Carlo Ginzburg, *Sir i crvi. Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća*, (preveo s talijanskog Frano Eale), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989.
- Gross, 1994. Mirjana Gross, "Mikrohistorija dopuna i suprotnost makrohistorije" u *Otium. Easopis za povijest svakodnevnice*, 2(1-2)/1994, 18-35.
- Gross, a1996. Mirjana Gross, "Susret historije i antropologije" u *Narodna umjetnost*, 2(33)/1996, 71-86.
- Gross, b1996. Mirjana Gross, "Žena - čovjek" u *Otium. Easopis za povijest svakodnevnice*, 4(1-2) /1996, 149-155.
- Gross, 2001. Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća i traganja*, Novi Liber, Zagreb, 2001.

- Hunt, 1986. Lynn Hunt, "French History in the Last Twenty Years: The Rise and Fall of the *Annales* Paradigm" u *Journal of Contemporary History*, 21(2)/ 1986, 209-224.
- Hunt, 2001. Lynn Hunt, "Uvod: historija, kultura i tekst" u *Nova kulturna historija*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2001, 25-51.
- Hutcheon, 1988. Linda Hutcheon, *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*, Routledge, New York & London, 1988.
- Hutcheon, 2002. Linda Hutcheon, "Postmodernistički prikaz" u *Politika i etika pripovijedanja*, ur. Vladimir Biti, (prevela s engleskog Ana Juričić), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002, 33-59.
- Ivić, 1989. Nenad Ivić, "Pričanje povijesti" u Carlo Ginzburg, *Sir i crvi. Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989, 229-237.
- Ivić, 2003. Nenad Ivić, "Kritika kritičke historiografije: Ivan Lučić i Nada Klaić" u *Prošla sadašnjost. Znakovi povijesti u Hrvatskoj*, ur. Nenad Ivić & Vladimir Biti, Naklada MD, Zagreb, 2003, 158-181.
- Janeković Römer, 2000. Zdenka Janeković Römer, "Povijesna spoznaja i metodologija povijesti u postmoderni" u *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 32-33/1999-2000, 203-219.
- Jukić, 2003. Tatjana Jukić, "Priče iz davnine: hrvatska historiografska metafikcija" u *Prošla sadašnjost Znakovi povijesti u Hrvatskoj*, ur. Nenad Ivić & Vladimir Biti, Naklada MD, Zagreb, 2003, 128-157.
- Kramer, 2001. Lloyd S. Kramer, "Književnost, kritika i historijska imaginacija: književni izazovi Haydena Whitea i Dominicka LaCapre" u *Nova kulturna historija*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2001, 144-181.
- LaCapra, 2003. Dominick LaCapra, "Povijest i roman" u *K. Studentski časopis za književnost, književnu i kulturalnu teoriju*, (prevela s engleskog Milena Radovčić), 2(1)/2003, 63-81.
- Ograjšek, 2001. Ida Ograjšek, "Rod i povijest u zapadnoj Europi" u *Kruh & ruže*, 15/2001, 21-25.
- Peleš, 1999. Gajo Peleš, *Tumačenje romana*, Artrestor Naklada, Zagreb, 1999.
- Šporer, 2002. David Šporer, "Fikcija i infekcija (Natalie Zemon Davis, *Povratak Martina Guerra*)" u *Republika*, LIX(3-4)/2002, 263-269.
- Tatarin, 2002. Milovan Tatarin, *Povijest, istina, prašina. Skeptički ogledi*, Znanje, Zagreb, 2002.
- Žužul, 2002. Ivana Žužul, *Ježićeva i Frangešova Povijest hrvatske književnosti u obzoru novog historizma*, neobjavljeni magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2002.
- Wiener, 1998. Martin J. Wiener, "Treating Historical Sources as Literary Texts: Literary Historicism and Modern British History" u *Journal of Modern History*, 70(3)/1998, 619-638.

PRO TEMPORE
časopis studenata povijesti

Zagreb, 2005.

Pro tempore
Časopis studenata povijesti
godina II., broj 2., Zagreb, 2005.

Glavna i odgovorna urednica
Maja Crnjac

Uredništvo
Ivan Basić, Maja Blažek, Maja Crnjac, Ivan Dujmić, Goran Miljan, Maja Miovec, Tin Pongrac,
Jasmina Skočilić, Iva Žutić

Naslovnica
Jasmina Skočilić

Prijelom i grafička obrada
Robert Borenić

Lektura
Maja Blažek, Maja Crnjac

Korektura
Maja Crnjac

Izdavač
ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti

Tisak
Tiskano u 500 primjeraka

Izdanje časopisa ostvareno uz novčanu potporu Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu.

Pro tempore, časopis studenata povijesti, objavljuje članke i rasprave, seminarske i diplomske
radove iz povijesti i srodnih disciplina, referate sa stručnih skupova, pregledne članke, recenzije i
prikaze, izvješća sa znanstvenih skupova (kronike) i historiografske znanstvene bibliografije.
Izlazi dva puta godišnje.

Adresa uredništva: ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Uredništvo prima stranke četvrtkom od 16 do 17 sati u prostoriji Saveza studentski udruga (A-015)
na Filozofskom fakultetu ili istoga dana na tjednim sastancima Kluba ISHA-e od 18 sati u C-014.

Srdačno zahvaljujemo izdavačkoj kući *Profil International* na susretljivosti i financijskoj
potpori u tiskanju ovog broja.